

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Филология факультеті
Қазақ тілі білімі кафедрасы
Мамаева Гүлнар Бейсенқызы
Филология ғылымының кандидаты, қауымдастырылған профессор

**Пән атауы: “Қазақ тілінің
терминологиясы”**

Астана, 2022

**Дәріс тақырыбы: Термин жасайтын
шартты белгілер, символдар**

Қарастырылатын мәселелер:

- Геометрия саласында қолданылатын графикалық таңбалар;
 - Гуманитарлық салада қолданылатын кестелер;
 - Шартты таңбалар, символдардың бірмағыналылығы.
-

А. Байтұрсынұлы тыныс белгілерін әріп белгілері, сөйлем белгілері, сөз белгілері деп топтаған.

Кіші сызықша – (-), үлкен сызықша – (—), нүкте – (.), үтірлі нүкте – (;), қос нүкте – (:), сұрау белгісі – (?), леп белгісі – (!), көп нүкте – (...), жақша – () сияқты терминдік атауларын жасаған [1, 180].

В.П. Даниленко таңба, символ, графика сияқты шартты белгілерді «тілдік емес құралдар» дейді [2, 35].

З.М. Зорин мен М.И. Черемисина ондай таңбаларды «математика тілі» деп, табиғи тілден бөліп атайды [3, 68].

Шартты таңбалар,
символдар, графикалық
белгілер ғылымның белгілі
салаларында терминдік
қызмет атқарып, белгілі
ғылыми ұғымдарды
білдіреді.

**Жеке алғанда,
олар – мағынасыз
белгілер.**

Тілде графикалық
таңбалар да
қолданылады.

Мысалы:

- / – сөйлем ішіндегі фонетикалық паузаны;
 - // – сөйлем шегін;
 - > – дыбыстардың жасалуында ауыздың ашылу қалпын білдіреді [4, 137].
-

Ғылымда a, b, c, t
әріптері де белгі
ретінде
қолданылады.

Мысалы:

- Алгебрада: $a+b=c, c-a=b$;
- Физикада: a – жылдамдық, t – уақыт, t^0 – температура, c – күннің жылдамдығы, E – энергия т.б.

Әріптердің тұрақты мағынасының болмауы түрлі ғылым саласында оларды түрлі мәнде қолдануға мүмкіндік береді.

Мысалы:

- Химияда U – уран
- Энергетикада U – тоқтың күшін білдіреді.

- Д.И. Менделеев кестесінде K – калий
- Энергетикада Б.М. Шляпошников: « K – коэффициент мощности выпрямительного агрегата», – деп көрсетеді [5, 17].

Химияда Д.И. Менделеев кестесіндегі 105 элемент латын алфавитіндегі әріптермен және әріптердің тіркесімен белгіленген.

Мысалы, *Au* – алтын, *Ag* – күміс, *Cu* – мыс, *Pb* – қорғасын, *U* – уран, *K* – калий т.б.

Терминологияда цифрлар көбіне әріптермен тіркесіп қолданылады. Мысалы, Na_2O , SO_3 , CH_3 т.б.

Мысалы	
Химияда	$M_r (CaO)_2 = A_r (Ca) + 2A_r (O) + A_r (H)$ $M_r (Ca(OH))_2 = 40 + 2(16+1) = 74$
Математикада	$2a+3a=5a$

Мәтінде санамалап мәселелерді көрсету қажет болған жағдайларда цифр қолданылады. Осымен бірге, цифрлар орнына сол мәнде әріптер де қолданылады.

Мысалы:

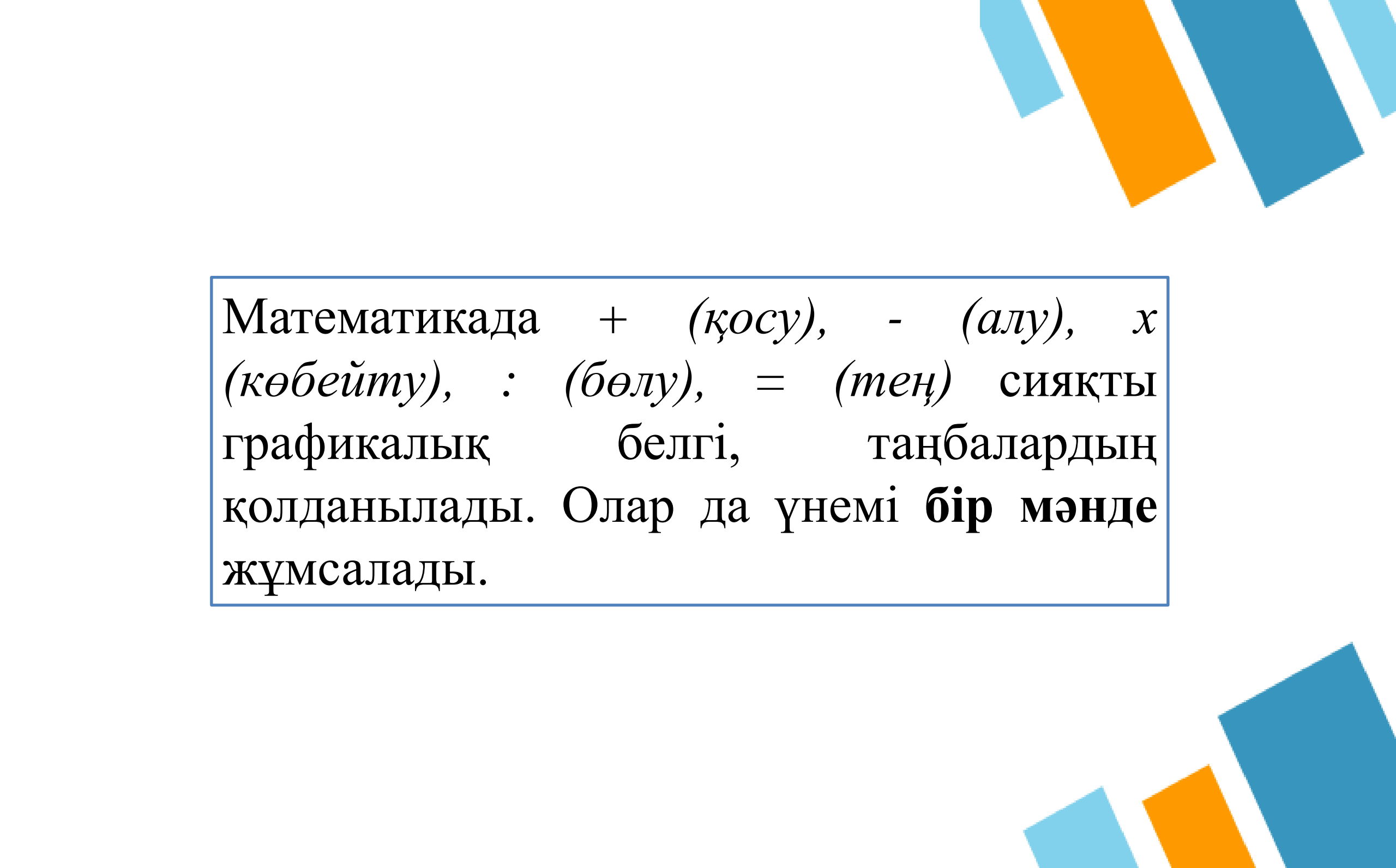
- 1, 2, 3, 4
- 1), 2), 3), 4)
- а), ә), б), в) [б, 14б].

Ғылымда
графикалық
белгілер де жиі
жұмсалады.

Мысалы, геометрияда
мынадай графикалық
белгілер жиі
қолданылады: \square , Δ , \diamond .

\square – шаршы;
 Δ – тең қабырғалы
үшбұрыш;
 \diamond – ромб.

**Бұларда
көпмағыналық
болмайды.**

Математикада $+$ (қосу), $-$ (алу), \times (көбейту), $:$ (бөлу), $=$ (тең) сияқты графикалық белгі, таңбалардың қолданылады. Олар да үнемі **бір мән**де жұмсалады.

Ғылымның түрлі
саласында
қолданылатын алуан
түрлі **кестелер** бар.

Мысалы,
Ш. Құрманбайұлы
«Терминқор
қалыптастыру көздері
мен терминжасам
тәсілдері» деген
еңбегінде мынадай
кесте қолданған:

[7, 152].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы (қазақ тілі мен оқу-ағартуға қатысты еңбектері). – Алматы: «Ана тілі», 1992. – 448 б.
2. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
3. Зорин З.М., Черемисина М.И. О специфике языка слов и языка символов в научном описании: (на материале физики). – М., 1971. – 231 с.
4. Кеңесбаев І., Мұсабаев Ғ. Қазіргі қазақ тілі. Лексика, фонетика. – Алматы: Казучпедгиз, 1962. – 315 б.
5. Шляпошников Б.М. Термины, определения и обозначения в области выпрямления переменного тока. – Л., 1940. – 18 с.
6. Мамаева Г. Қазақ тілінің терминжасам жүйесі: монография. – Алматы: “ССК” баспасы, 2019. – 304 б.
7. Құрманбайұлы Ш. Терминқор қалыптастыру көздері мен терминжасам тәсілдері (Барлық сала мамандарына арналған әдістемелік құрал). – Алматы: «Сөздік-Словарь», 2005. – 240 б.

Назарларыңызға рақмет!